

DEBRECENI EGYETEM EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR
KENÉZY ÉLETTUDOMÁNYI KÖNYVTÁR

ÍDŐSZAKI KIADVÁNYOK

(Meglátás a felhasználó és a könyvtáros szemével)

Balla Ildikó

Debrecen
2006

Absztrakt

Tanulmányomban rövid áttekintést adok az időszaki kiadványok világáról. Bemutatom, hogyan reagálnak a könyvtárak és a felhasználók az időszaki kiadványokhoz kapcsolódó problémákra.

Az időszaki kiadványok hierarchiájának részletes ismertetésére és fogalmi magyarázatára fektetem a legnagyobb hangsúlyt, hiszen véleményem szerint ezen fogalmak ismeretének hiánya minden probléma forrása. Majd gyakorlati tapasztalatomra alapozva konkrét problémákat vázoló, melyek gyakorlatban történő megoldási módszereit is bemutatom. A könyvtárak szemszögéből érdekes, speciális tulajdonságokra is kitérek egy fejezet erejéig. Legvégül pedig gyakorlati javaslataimat fogalmazom meg, melyekkel a fent említett problémákat orvosolhatónak tartom.

Célom, hogy minél szélesebb rálátást nyújtsak az időszaki kiadványok korántsem könnyen áttekinthető, de érdekes és „színes” világára.

Tartalomjegyzék

ABSZTRAKT	2
BEVEZETÉS	4
AMIT MÖGÖTTE LÁTNI VÉLÜNK ÉS AMI MÖGÖTTE VAN.....	7
IDŐSZAKI KIADVÁNYOK FOGALMI MAGYARÁZATA	9
ELEKTRONIKUS IDŐSZAKI KIADVÁNYOK.....	17
FOGALMI MAGYARÁZAT	17
A KÖNYVTÁRHASZNÁLÓK ÉS A KÖNYVTÁROSOK VÉLEMÉNYE	20
AZ ELEKTRONIKUS IDŐSZAKI KIADVÁNYOK ELŐNYEI ÉS HÁTRÁNYAI.....	22
TÍPUSOK	26
ELŐÁLLÍTÁS (TECHNIKAI MEGOLDÁSOK).....	28
PROBLÉMÁS ESETEK KEZELÉSE AVAGY KÖNYV VAGY IDŐSZAKI KIADVÁNY	29
SPECIÁLIS MIBENLÉT	33
GYAKORLATI JAVASLATOK	36
FELHASZNÁLT IRODALOM	38

Bevezetés

„Könyvtárosnak lenni nem elég ismerni a szakma csínját-bínját. Nem elég ismerni a munkafolyamatokat, nem elég csak szakszerűnek lenni, nem elég csak munkának tekinteni. Könyvtárosnak lenni ennél sokkal több. Szeretni kell mindazt, amit a könyvtár jelent. Szeretni kell a helység hangulatát, a könyvek sokaságát, a tudatot, hogy kulturális kincsek megőrzői és átadói vagyunk. Ápolni kell mindazt, amit még hagyományos módon könyvtárnak nevezünk. Belülről kell érezni a szépségét. És sosem elfelejteni, hogy mi vagyunk a könyvtárért, mi vagyunk az olvasóért és nem fordítva.”¹

Engedtessek meg, hogy e pár sorral indítsak. Csupán pár sor, melyet én is csak most olvastam nemrég. Azonban őszintén mondhatom, hogy ezen idézet lehetne a könyvtáros szakma mottója, melyet már ez egyetem első évének első óráján fel kellene olvasni a diákoknak, hogy szembesüljenek azzal, hogy ez nem szakma, hanem egy hivatás, sugallva a könyvek, műkincsek, az emberek és egymás tiszteletét.

Ezen idézet olvasása közben úgy éreztem, végre „itthon” vagyok. Ezek az én gondolataim, ezek az én vágyaim, ezek lehetnének az én szavaim is.

Kezdként mit sem tudtam a könyvtárosságról. Rajongva imádtam (imádom) és tiszteltem (tisztelem) a könyveket, s naiv pályakezdként azt hittem, ez elég lesz, hogy teljes körűen gyakorolhassam ezt a szakmát.

Immáron 4 éve vagyok könyvtáros egy felsőoktatási és nemzeti könyvtári funkciót betöltő könyvtárban, és ma már tudom, hogy ez nem egy szakma, hanem egy hivatás, melynek gyakorlása tudást, tapasztalatot és folyamatos tanulást igényel.

A szakma tényleges megismerését tehát már egyetemi éveim alatt megkezdhettem. Ötödévesként már a DEENK-ben dolgoztam ösztöndíjasként. Amint igazi tagja lettem a könyvtáros társadalomnak, tapasztaltabb kollégáim segítségével egyből beleszőpnhettem a problémákat kutató csoportok köreibe. Ekkor kezdett el foglalkoztatni igazán az olvasók véleményének és könyvtárismeretének feltérképezése. Szakdolgozatomat is olvasásszociológiai témából írtam, mely dolgozattal később egy tudományos pályázaton is első helyezést értem el. Ez jelezte számomra, hogy ezek az olvasásszociológiai kérdések aktívan foglalkoztatják a könyvtáros társadalmat, ami érthető is, hiszen a mi életünk az

---

1. Bújdosóné Dani Erzsébet: A nagykorösi Szabó Károly Városi Könyvtár stratégiai terve. URL: <http://www.vknagykoros.c3.hu/strat5.htm>

olvasók között folyik, így érdekünk, hogy ismerjük őket, a szokásikat, az elvárásaikat a könyvtártól.

Kezdként az időszaki kiadványok érdekes, színes világa volt, mellyel elsőként megismerkedhettem könyvtáros pályafutásom legelején. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár (továbbiakban DEENK) Periodika osztályán foglalkoztam állománybavétellel, folyóiratok feldolgozásával, retrospektív feltárással. Majd tájékoztató voltam egy rövid ideig a DEENK Folyóirattárának olvasótermében, ahol kamatoztathattam a megszerzett tudásomat, ismereteimet. Majd az állományátszervezés végett és széleskörű szakmai tapasztalataimnak köszönhetően egy kis szakkönyvtár (DEENK Kémia Szakkönyvtár) kétszemélyes „hadseregének” lehettem oszlopos tagja egy rövid időre, ahol könyvekkel és folyóiratokkal egyaránt foglalkoztam a tájékoztatás, a kölcsönzés és a költözésre történő felkészülés mellett. Ma pedig egy hatalmas állományt magáénak tudható orvosi szakkönyvtárban (DEENK Kenézy Élettudományi Könyvtár) vagyok feldolgozó könyvtáros és folyóirat revizor.

Az első lépés tehát a mai napig elkísér. A megtanultakhoz képest sok új dologgal szembesültem az aktív könyvtárosi életben, mellyel a tanulás is együtt járt, s megismerhettem egy a könyvekénél még színesebb világot, az időszaki kiadványok világát.

Nagy szavakat használva mondhatnám, hogy a könyvek világában van egy egyszeri, majdnem hogy megismételhetetlen „első, eredeti nyelvű” kiadás, s a többi megjelenési változat már kap egy-egy jelzőt: copyright, második, utánnomás, átdolgozott, hasonmás, bővített, stb. kiadás. Lehet apró vagy talán egy szónyi változtatás, de soha nincs kétszer első kiadás. Az összes kiadásváltozatot az első, eredeti nyelvű kiadvány címe köti össze, hisz az eredeti címet minden kiadványban fel kell tüntetni a kiadásváltozat megnevezése mellett. Az időszaki kiadványok léte azonban folyamatos. Létrejönnek és egy előre meghatározott szisztéma, megjelenési gyakorlat szerint publikációkat, híreket közölnek. Létük tehát egy egész életút a megjelenéstől a megszűnésig.

Ez a folyamatosság, sokszínűség volt, ami magával ragadott. Bárhová is sodort az élet, ebből a színes világból mindenhol volt körülöttem egy kicsi. A folyamatos jelenlétük azonban másra is rávilágított. Sajnálattal szembesültem azzal, hogy az időszaki kiadványok sokszor mostohagyermekai egy könyvtári állománynak. Hiszen küllemük is speciális: nyomtatott, változó gerincméretű, elektronikus adathordozón rögzített vagy online elérhető, stb. Kezelésük is speciális: évenkénti összegyűjtés, addig ideiglenes helyen tárolás, speciális

rendelés, speciális nyilvántartás, a formai feltárás során több új mező és almező kitöltése a MARC rekordokban, másfajta raktározás, másfajta olvasói használatra bocsátás, kötetés. Sorolhatnám hosszasan, de visszatérnék a „kályhához”, hogy rávilágítsak pár tényre, mely megkönnyíti a fogalmi tisztázást és az összefüggésekre való rálátást, majd ezután jöhetnek a gyakorlati kérdések.

Amit mögötte látni vélünk és ami mögötte van

Gyermekként, majd diákként az ember leginkább könyvekkel találkozik. Ebből ered az az egyébként hamis képzelettársítás, hogy a könyvtár a könyvek gyűjtőhelye. Gyermekként ez egy teljesen természetes felfogás. A későbbiekben azonban differenciálódik az olvasóközönség, hiszen akik a tudományos élet berkeibe lépnek, egy lépéssel közelebb kerülnek a folyóiratokhoz, lesz némi rálátásuk e dokumentumtípus szövevényes világára, s arra, hogy a könyvtár milyen lehetőségeket nyújt, milyen palettát szolgáltat ezekből a kiadványokból. Akik azonban a dolgozó hétköznapi világában élnek, az időszaki kiadványokat leginkább a színes, mindennapi életünket körülzsongó bulvárlapokkal azonosítják, mert ezek a kiadványok szolgáltatják a számukra szükséges információkat, és nem is gondolják, hogy a könyvtár ilyen jellegű kiadványokkal is foglalkozik.

A valóság azonban nem ennyire egyszerű, egyszínű. A könyvtár, mint gyűjtőhely otthont ad nemcsak a könyveknek és időszaki kiadványoknak, de a különböző hordozókon rögzített médiaanyagoknak is, mellyel vagy szakkönyvtárakban (zenei könyvtár, fotótár, mikrofilmtár) találkozhatunk, vagy széles gyűjtőkörű, főként felsőoktatási vagy megyei könyvtárakban is. A felhasználók közül sokan megismerik a könyvtárak, a könyvtári állományok miliójét, - amint már említettem - amikor eléri azt a kort, hogy „kötelezővé”, ajánlottá válik a könyvtár használata, a könyvtárhasználati órák, kötelező olvasmányok, kutatói tevékenység folytatása vagy az internet használati lehetőség révén. Megismerik a könyvek mellett létező különböző dokumentumtípusokat, azok használatának szabályait és lehetőségeit, azonban ekkor sem tisztázódik minden esetben egyértelműen a dokumentumtípusok sajátossága, és hogy bizonyos kiadványokat hová lehet/kell elhelyezni a kiadványtípusok között. Tisztább lesz a kép a világról, melyből eddig viszonylag keveset láttak, azonban mélységes valóságában és részleteiben még ekkor sem ismerik, értik meg csak nagyon kevesen. Ezért lenne szükség arra, hogy már a fiatal korosztálynak is megmutathassuk a könyvtárhasználati órák révén, hogy hogyan is működik egy könyvtár, a dokumentumtipológia mennyire részletes és ismerete mennyire fontos dolog, mert megkönnyítheti igényeik kielégítését.

Be kell ismernem az időszaki kiadványok világa nem egyszerű, sőt nem is könnyen átlátható és megismerhető. Hisz mindenki tudja, hogy léteznek, de a sokszínű paletta csak részben tárul a nagyközönség elé, ezért okoznak néha bonyodalmakat az információ visszakeresésben.

A problémák sora már a szóhasználatnál elkezdődik. Számtalan kifejezés él a köztudatban, - legyen szó a közletről vagy a tudományos milióról - melyeket az időszaki kiadványokkal

foglalkozó könyvtárosok részletesen ismernek is a köztük lévő különbségekkel, hasonlóságokkal egyetemben. A felhasználók vonatkozásában azonban a különbségek és kapcsolatok részletes feltárása csak nagyon ritkán kerül tisztázásra. Csak keveseknek van lehetősége kurzusokon megismerkedni a dokumentumtipológiával, sőt akkor is csak felszínesen, s mint említettem az elsajátítás akkor sem feltétlenül 100%-os.

Az előforduló kifejezések: újság, folyóirat, lap, időszaki kiadvány, hírlap, periodika. Ezek között olyan különbségek vannak a megjelenési gyakoriságot, a formai megjelenést, a tartalmat, stb. illetően, melyek részletes magyarázatra szorulnak ahhoz, hogy mindenki előtt egyértelmű és átlátható legyen a rendszer.

Időszaki kiadványok fogalmi magyarázata

Az időszaki kiadványok előre meg nem határozott időtartamra tervezett dokumentumok, melyek egymást követő (rendszeresen, folyamatosan vagy rendszertelenül), időben eltérő kiadású, de azonos küllemű részegységekből állnak. A részegységeket rendszerint számozásuk, keltezésük, kronologikus vagy egyéb megjelölésük különbözteti meg egymástól. Fő jellemzőjük az aktualitás (időszerűség), periodicitás (időszakosság) és publicitás (nyilvánosság). Többségében friss információkat tartalmaznak, bizonyos időközönként jelennek meg, és bárki számára hozzáférhetőek. Latin szóval periodikum, többes számban periodika.

A gazdasági, politikai, kulturális eseményekről, az új tudományos eredményekről és a mindennapi élet történéseiről évszázadok óta a hírlapokból és a folyóiratokból szerzünk tudomást, melyeket szervezeten tárnak elénk. Az első ma ismert hetilapok 1609-ben jelentek meg: az Ariso című Augsburgban, a Ratio pedig Strasbourgban. Ezt követően a hetilapok száma igen gyorsan nőtt: a 17. században gyakorlatilag az összes európai nagyvárosban adtak ki hírlapokat.

A tudományos sajtó első képviselője az 1665 óta mind a mai napig megjelenő Journal des Savants című francia folyóirat. Alig egy évvel később indult Angliában a Philosophical Transactions, majd ezt követően a Lipcsében megjelenő, de latin nyelvű Acta Eruditorum. A nagyközönség régen is, most is élénk érdeklődéssel olvassa az ún. társasági lapokat, mely műfaj első ismert képviselője az 1672-ben Párizsban útjára indított Mercure Galant volt.

Annak ellenére, hogy az időszaki kiadványok csak a 19. század második felében indultak igazi fejlődésnek, az új tudományos eredmények közzétételében és a napi eseményekről szóló tájékoztatásban alig néhány évtized alatt vezető szerepre tettek szert.

Ezért tartom fontosnak, hogy teljes részletességgel tisztázzam a típusok közötti különbségeket.

Az időszaki kiadványok legfontosabb fajtái a magyarországi felosztás szerint:

- hírlap;
- folyóirat;
- sorozat;
- évkönyv;
- időszakosan megrendezett konferenciák, kongresszusok hivatalos kiadványai;
- időszakosan megjelenő adat- és címtárak;
- időszakosan megjelenő jelentések, beszámolók, közlemények, tanulmánygyűjtemények.

A hírlap a napilap és a hetilap összefoglaló neve. Olyan időszaki kiadvány, amelynek részegységei (számai) rendszerint naponta, de legalább hetenként egyszer megjelennek. Terjedelmük, méretük különböző, négy-hat oldaltól 100-200 oldalig is terjedhet. (A The Washington Post terjedelme például eléri a 170-180 oldalt, mellékletek nélkül.) Jellemzőjük, hogy a lapokat ritkán tűzik össze. Nem jellemző, de előfordul, hogy egyik-másik hírlap, mint például a L'Humanité kap borítófedelet, de az anyagában, a papír minőségében nem tér el a hírlap többi részének anyagától.

Soha nincs viszont címoldaluk. Címadataikat a lapfejen, a kolofonban (ez egy záradék, amely a kiadásra vonatkozik, tartalmazza a kiadásért felelősek nevét, az

ívnagságot, a példányszámot, az árat részegységekre bontva és előfizetői szinten összegezve, stb.), esetleg a lapalji címszalagon, szerzőségi adataikat a szerkesztőségi oldalon vagy a kolofonban közlik. Ezeket a forráshelyeket összefoglaló néven címoldal-helyettesítőknek nevezik. A terjedelmesebb hírlapok részegységeit általában ellátják tartalomjegyzékkel, de ezek inkább csak figyelemfelhívók, orientálók, leginkább a rovatok címeit tartalmazzák. A hírlaphoz nem készül éves tartalomjegyzék.

Legfőbb céljuk az aktuális politikai, társadalmi eseményekről való tájékoztatás, a mindennapi életben széles körű érdeklődésre számot tartó, gyors információk közlése.

A folyóirat általában szabályos időközökkel, két hétnél nem gyakrabban, de legalább évente kétszer megjelenő időszaki kiadvány. Jellemzője, hogy a szövegtestet elülső és hátsó borítófedél fogja össze, amelyek gerinccel vagy anélkül kapcsolódnak a szövegtesthez. Az elülső borítófedél homlokoldalát nevezik borítónak. Vannak folyóiratok, amelyek címoldallal is rendelkeznek, mások csak a borítófedélen közlik a bibliográfiai adatokat. A borító és a borítófedél egyéb oldalai szintén a címoldal-helyettesítők fogalmkörébe tartoznak. A folyóiratszámokhoz részletes tartalomjegyzék készül és ezen felül éves összefoglaló tartalomjegyzékük is

készülhet.

A folyóiratok elsődleges célja, hogy egy adott szakterület legújabb eredményeit közöljék. Nem törekszenek átfogóbb ismeretek közlésére, mint a tudományos könyvek, ezért az eredmények már a kísérleti munka egyes szakaszainak lezárása után megjelenhetnek.

Minden részegységet azonos elvek szerint szerkesztenek. Tematikus rendezőelveket követnek, melyekben gyakoriak a hasonló cikkeket tömörítő rovatok és a több részletben, de azonos témát boncolgató cikksorozatok. Gyakran tartalmazzák a szerkesztőség állásfoglalását, a közreadó testület működésével kapcsolatos híreket, a szakterületen megjelent dokumentumok ismertetéseit.

A vezető folyóiratokban ma már csak angolul közölnek. A nemzeti nyelv nem segíti elő az eredmények világszerte való megismerését (nyelvi gát = language barrier). Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a nemzeti nyelven való közlés fölösleges. Egy-egy tudományágban, melyek erősen függnék kulturális, szociális sajátosságoktól, szükség van a hazai tudósok fórumára: az azonos nyelvű szakmai közösség tájékoztatására, melyre kiválóan alkalmasak a nemzeti nyelvű folyóiratok. Az anyanyelv művelése sem elhanyagolható szempont: az angol szaknyelvben alkalmazott új szakkifejezések magyar megfelelőjének meghonosításában nagy szerepe van az anyanyelvi közlésnek.

Ma már a hírlapok és folyóiratok együttes jellemzője, hogy bár papíron is megjelennek, esetenként elérhetőek az interneten, vagy szabadon, vagy előfizetett hozzáféréssel.

Érdekesség

A tudományos folyóiratok szakértői bírálati rendszere, a *peer-review*, a cikkek gondos, szakszerű tartalmi lektorálására szolgál. A bírálók általában a szakterület legkiválóbb művelői, akik anonim módon végzik a bírálatot.

A tudományos folyóiratok és adatbázisok gyakran alkalmazzák az *embargó módszert*. A papír formában megjelenő folyóiratok esetében ez azt jelenti, hogy az eredeti kutatási eredményekről szóló cikkeket, vagyis az újdonságokat nem közölhetik a szerzők más médiában, mostanáig az interneten sem, csak az adott folyóiratban. Az adatbázisokban az embargó azt jelenti, hogy a legfrissebb cikkeknek csak a referátumát és bibliográfiai adatait közlik, a teljes szöveg a kiadó által szabott 3, 6, vagy 12 hónapos késéssel válik kereshetővé. A kiadók azért folyamodnak ehhez a módszerhez, mert a teljes szöveget tartalmazó adatbázisok térhódítása az egyéni előfizetések lemondásával fenyegeti őket, jövedelmüket azonban elsősorban a hagyományos folyóirat-előfizetések biztosítják. Kedvező számukra ezen a téren, hogy a tudományos élet nehezen fogad el más publikálási formát. Az embargót tehát

főként a nagy természettudományi és orvosi kiadók alkalmazzák, a társadalomtudományi és üzleti folyóiratok esetében ez kevésbé gyakorlat.

Ha keresünk az EBSCO Publishing elektronikus adatbázisában, a következő szöveget találjuk bizonyos cikkek után: *Full text delay due to publisher restrictions („embargo”)*. A hónapok számát is megadják, ami után már elérhető a teljes szöveg: pl.: *with a 12 month delay*.

1.sz. ábra²

<p style="text-align: center;"><i>Alt Health Watch</i> Database Coverage List</p>						
Format: Online						
183 = Total number of serials in full text (33 are peer-reviewed)						
<p>*indicates that this publication was recently added to the database and therefore few or no articles are currently available. **Full Text refers to text only, and/or text with graphics, and/or full page image coverage.</p>						
<p>Please Note: Publications included on this database are subject to change without notice due to contractual agreements with publishers. Coverage dates shown are the intended dates only and may not yet match those on the product. The numbers given at the top of this list reflect all titles, active and ceased. All coverage is cumulative. Due to third party ownership of full text, EBSCO Publishing is dependent on publisher publication schedules (and in some cases embargo periods) in order to produce full text on its products.</p>						
ISSN	Publication Name	Publisher	Full Text**	Full Text Embargo Period (Months)	Peer-Reviewed	PDF Images (full page)
0192-415X	American Journal of Chinese Medicine	World Scientific Publishing Company	01/01/2002 to present	12	Yes	Yes
1087-3244	American Journal of Health Behavior	PNG Publications	01/01/1996 to present		Yes	Yes
0405-668X	Better Nutrition	Active Interest Media, Inc.	07/01/1998 to present			Yes
1075-5535	Journal of Alternative & Complementary Medicine	Mary Ann Liebert, Inc.	02/01/1998 to present	3	Yes	Yes
1047-7837	Journal of Naturopathic Medicine	American Association of Naturopathic Physicians	01/01/1990 to 10/31/1998		Yes	

A sorozatok fizikailag önálló dokumentumok (könyvek, térképlapok, stb.) olyan, előre meg nem határozott számú egységből álló – időszaki kiadványnak minősülő – csoportja, amelyben a csoportot alkotó minden dokumentumnak saját bibliográfiai adatain kívül (szerző, cím, stb.) az egész csoportra (sorozatra) vonatkozó közös adatai is vannak (sorozati cím, sorozatszerkesztő, stb.). Átmenetet képeznek a könyv és az időszaki kiadványok között, ugyanis mindkét dokumentumcsoport jellemző tulajdonságait magukon viselik. A sorozat köteteit a közös alaptéma és az azonos külső megjelenés köti össze. A sorozatok kötetei

2. 1.sz. ábra forrása: <http://www.epnet.com/titleLists/aw-complete.htm>

általában sorszámot kapnak. Így a bibliográfiai adatok és tartalom szempontjából a sorozat az időszaki kiadványok egy sajátos típusát jelenti.

Ilyen formában jelennek meg az egyes tudományos intézmények tevékenységéről tudósító beszámolók, közlemények, jelentések, melyek többé-kevésbé rendszeres időközönként látnak napvilágot, és gyakran máshol fel nem lelhető információkat tartalmaznak.

Az évkönyveket rendszerint valamely intézmény adja ki azzal a céllal, hogy saját működését reprezentálja többé-kevésbé rendszeres időközönként.

Vannak esetek, amikor előfordul, hogy technikai okok (leggyakrabban pénzhiány) miatt a negyedévenként vagy félévenként megjelenő folyóiratok áttérnek - az egyébként is kevés példányszámról - az évi egyszeri megjelenésre.

A megjelenés indítékait tekintve az évkönyvek több típusba sorolhatók:

- A közreadó testület saját működésének adatait kívánja időről időre megjelenő kiadványban közzétenni. Legjellegzetesebb példák erre az estre az iskolai értesítők (iskolai évkönyvek) - évről évre közzéteszik tanulóik névsorát, a tanterveket, az ajánlott tankönyveket, információval szolgálnak az iskolai könyvtár állományára, használatára, a szertárak felszereltségére vonatkozóan, közzéteszik az iskolát anyagilag támogatók névsorát, az önképzőkörök, az iskolához kapcsolódó ifjúsági egyesületek működésének adatait és így tovább. Az esetek túlnyomó többségében a működési adatait közreadó testület egyúttal az évkönyv kiadója is, bár kiadói minőségét nem mindig tünteti fel az évkönyvön.
- A közreadó intézmény legújabb kutatási eredményeit közli. Olyan tanulmányokat tesz közzé, amelyek tematikailag illeszkednek a közreadó testület tevékenységéhez. A kiadó és a közreadó ebben az esetben is megegyezik.
- Szélesebb érdeklődő közönséget vonzó szakspecifikus évkönyvek, mint például sport, film évkönyv. Kiadójuk általában hivatásos kiadó. Ide sorolhatók a nagy számban megjelenő statisztikai évkönyvek is.
- Folyóiratok évkönyv-részegységei. Ezt általában a folyóiratot megjelentető kiadó adja ki. (Ide sorolhatóak be az évenként egyszer összevont számokkal megjelenő folyóiratok is.) Az Annals vagy Jahresberichte címkezet sokszor eredeti kutatási eredményeket rövidebb cikkek formájában közlő folyóiratot takar.
- Szépirodalmi igényeket is kielégítő almanachok, kalendáriumok.
- Statisztikai évkönyvek.

A kongresszusi anyagokat, konferencia kiadványokat rendszerint a rendező szerv, intézmény adja ki vagy az eseménnyel egy időben, vagy utólag. A kiadvány az elhangzott előadásokat és sokszor a hozzászólásokat is tartalmazza. Felsorolja a résztvevőket, feltüntetve, hogy milyen terület szakemberei és milyen intézményben dolgoznak. A kongresszusi anyagok formailag a néhány oldalas összefoglalóktól a terjedelmes könyvekig sokfélék lehetnek. Csak a rendszeres időszakonként megrendezett, ún. számozott kongresszusok anyagai tartoznak az időszaki kiadványok közé.

A hazai és nemzetközi tudományos tanácskozásokat a résztvevők körétől, a tanácskozás szintjétől és tartalmától függően eltérő „elnevezéssel illetik”.

- Szimpozion a szűkebb körű, nemzetközi tudományos tanácskozás.
- Kongresszus a nagy fontosságú tárgyban, nagy számú és magas rangú résztvevőkkel tartott országos vagy nemzetközi tanácskozás.
- Konferencia a nagyobb számú résztvevővel tartott szakmai tanácskozás, értekezlet, vitaülés.

Az időszakosan megrendezett konferenciák, kongresszusok kiadványai gyakran tartalmaznak primer információkat, vagyis olyan új tudományos eredményeket, amelyeket első ízben ezekben a kiadványokban publikálnak.

Egyre gyakoribb, hogy a konferenciaanyagokat is digitális hordozón jelentetik meg.

A periodikusan megjelenő adat- és címtárak papíralapú változatai bizonyos időszakonként (általában évenként, kétévenként) elévülő információkat hordoznak. A könyvtárak az időszaki kiadványokkal együtt kezelik őket, a periodikus megjelenés miatt, azonban előfordul, hogy az állományban - tartalmuktól függően - csak ideiglenesen, ún. gyorskiadványként tartják nyilván, majd az információ elévülése után kivezetik az állományból, és selejtezésre kerülnek. Mind gyakrabban ezek az adat- és címtárakat digitális hordozón, például CD-ROM-on teszik közzé vagy interneten érhetőek el. Az ilyen hordozók egyik előnye, hogy általa nemcsak a tárgyidőszak változásai, hanem a korábban feldolgozott adatok összesítve, kumulálva is kereshetővé válnak.³ Tárolásuk kisebb helyet igényel, viszont használatuk így számítógéphez kötött, ami befektetést igényel a könyvtárak részéről.

Az időszakosan megjelenő jelentések, beszámolók, közlemények, tanulmánygyűjtemények legfontosabb jellemzői, hogy teljes rendszertelenséggel jelennek meg. Mindig valamilyen

---

3. Vadné Kokovay Zsuzsanna: Dokumentumismeret. URL: <http://www.bdtf.hu/konyvtar/informaciokereses/framedokumentum.htm>

eseményhez (gyűlés, ülés, tanulmányi verseny, stb.) kötődve látnak napvilágot, annak tudományos anyagát feldolgozva. Fizikai megjelenésük teljesen változó, de általában a folyóiratok vagy évkönyvek formái világát követik. Hasonlítanak tehát kicsit a folyóiratokhoz, kicsit az évkönyvekhez, azonban abszolút rendszertelen megjelenési gyakoriságuk miatt egyértelműen egyik kategóriába sem sorolhatóak bele.

Sajátosságok, melyeket minden típus magáénak tudhat

- A melléklet az időszaki kiadvány kísérő anyaga. Lehet állandó vagy alkalmi melléklet, melynek lehet önálló címe és számozási adata, s mely megjelenhet önálló egységként vagy a kiadvány példányának integrált részeként (a közepébe tűzve, de más színű lapon vagy eltérő számozással), de nem terjeszthető önállóan.
- A társlapok egyenértékű időszaki kiadványok, melyek önálló címmel és számozási adattal jelennek meg. Tartalmukat és fizikai megjelenésüket tekintve önállóak, de rokon vonásokat viselnek (pl. azonos forma, azonos közreadó, azonos szakterület lefedése). A társlapokat önállóan terjesztik.
- A különszámok rendszerint valamilyen különleges alkalomból vagy az időszaki kiadvány állandó tartalmától eltérő tartalommal, más számozással és/vagy "különszám" megnevezéssel jelennek meg. Megjelenésük nem feltétlenül egyidejű a kiadvány soron következő számának megjelenésével.
- Az újonnan induló időszaki kiadványok bemutatkozás céljából adhatnak ki próbaszámot, amely vagy a "próbaszám" megjelöléssel, vagy az időszaki kiadvány számozásához illeszkedő számozással jelenik meg (esetenként 0. szám megjelöléssel).

A paletta tehát meglehetősen színes és változatos. Könyvtára válogatja, hogy ki hogyan kezeli időszaki kiadványait az érkeztetéstől a szolgáltatásig. Több könyvtár példáját ismerve ez is egy nagyon összetett dolog, azonban egységes skatulyába mégsem zsúfolható bele a könyvtárak állománykezelési procedúrája.

Egy szakkönyvtár és egy közművelődési könyvtár teljesen máshogy kezeli időszaki kiadványait. Míg a szakkönyvtár elsősorban a saját szakterülete folyóiratait vásárolja, gyűjti, szolgáltatja és archiválja (pl. egy kémia szakkönyvtárban többségében kémiával foglalkozó időszaki kiadványok találhatók), addig a közművelődési könyvtárak általános tartalmú hírlapokat és folyóiratokat fizetnek elő (pl. Hajdú-Bihari napló, Magyar nemzet, Népszabadság, HVG), melyek a társadalom egészére vonatkozó aktuális, hasznos és lényeges

információkat, híreket tartalmaznak. A kezelést illetően ez egyetlen példával alátámasztható, hiszen míg egy hírlap aktualitása legjobb esetben is egy-két nap, addig egy tudományos folyóiraté akár hónapokban-években mérhető, főleg ha speciális területeket tekintünk. Tehát teljesen más a kiadványok összetétele tartalmilag és formailag is, akárcsak az olvasói kör. A szakkönyvtárak esetében a felhasználói kör főként a szakterület iránt érdeklődő diákokra és tanárookra/kutatókra korlátozódik, ebből eredeztethető, hogy ezen intézetek használata általában beiratkozáshoz kötött. A közművelődési könyvtárak viszont az utcáról betérő bármilyen korú olvasó előtt nyitva állnak.

Elektronikus időszaki kiadványok

Fogalmi magyarázat

Az elektronikus időszaki kiadványok vonatkozásában még bonyolultabb a kép. Igaz, hogy ezek a kiadványok is csak időszaki kiadványok (másfajta hordozón és másfajta struktúrában rögzítve) azonban jóval speciálisabb kérdéseket vetnek fel, mint a hagyományos, papíralapú társaik.

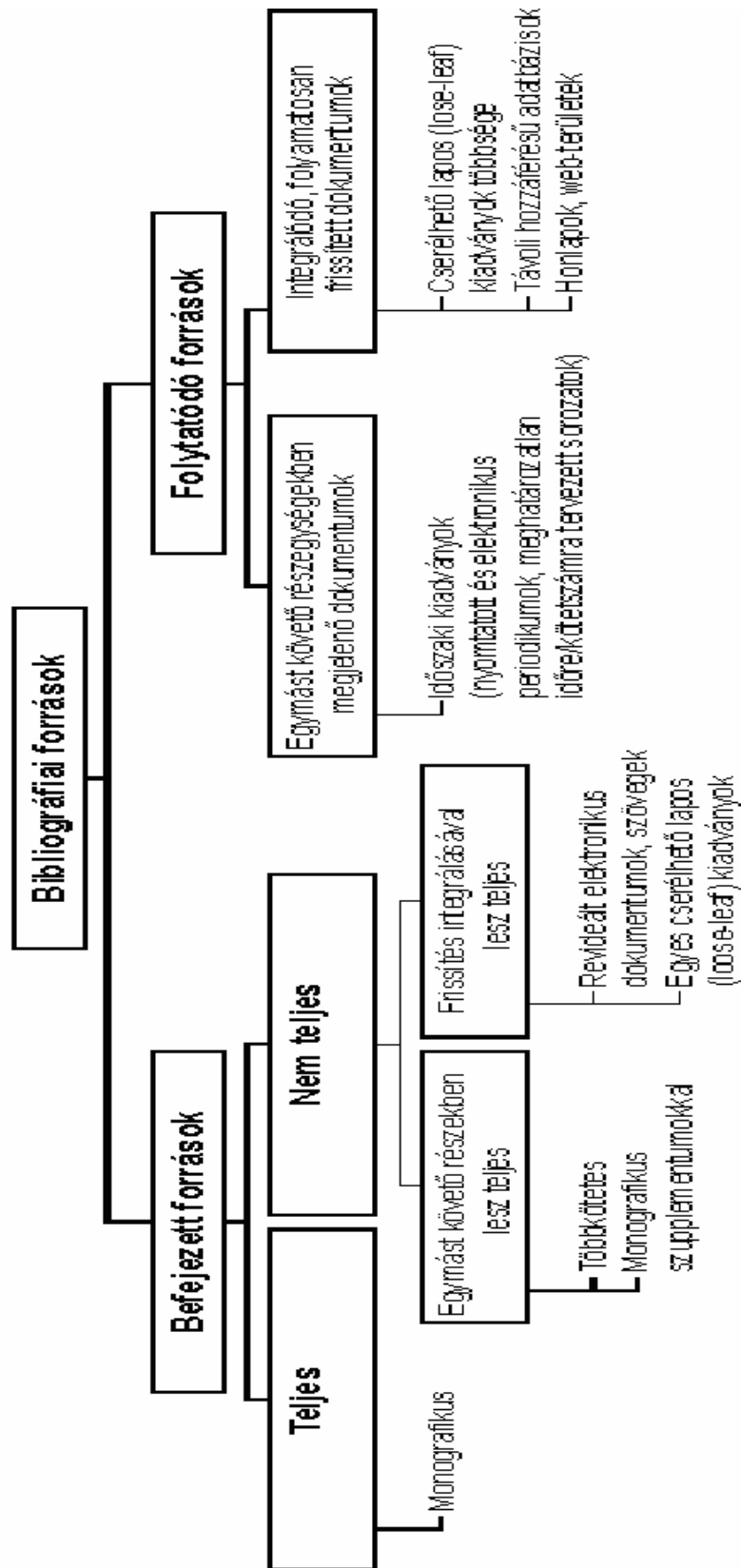
Alapvetően a fogalmi magyarázat egyszerű: az "*elektronikus időszaki kiadvány*: számítógépes formában létező (és általában a hálózaton terjesztett) elektronikus folyóirat, hírlap, magazin, e-zin, hírlevél vagy egyéb időszaki kiadvány.⁴

A fogalmi meghatározás egyszerűnek tűnik, azonban ha kicsit a színpalak mögé tekintünk, rájövünk, hogy a valóság nem ennyire egyszerű. A kiadványok sokszínű megjelenési formája maga után vont a egy új modell kidolgozását, amely az időszaki kiadvány fogalmát érintetlenül hagyva egy új dokumentumtipológiai modell keretei közé helyezte ezt a kategóriát. A modell a korábbi monografikus mű és időszaki kiadvány szembeállítására hagyatkozó felosztás helyett a kiadványok közzétételének módját (formáját) veszi alapul, és az időszaki kiadványok fölé egy gyűjtőfogalmat helyez. E megközelítés eredményeként a befejezett vagy befejezettnek szánt dokumentumtípusok a folytatódó/folyamatos megjelenésű kiadványtípusokkal állnak szemben, melyeknek egyik fajtája csupán az időszaki kiadványok kategóriája. *Jean Hiron*s és *Crystal Graham* dokumentumtipológiai modelljével, melyet később *Regina Reynolds*-szal közösen többször módosítottak, lehetőség nyílt arra, hogy az időszaki kiadványok fogalma változatlan tartalommal tovább élhessen, csupán a dokumentumkategóriák között elfoglalt helye értékelődjék át.

---

4. KSZ/2 Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 2000., 11. p.

2.sz. ábra⁵

5. 2.sz. ábra forrása: Gazdag Tiborné: Az időszaki kiadványok számbavétele és feltárása – nemzetközi tendenciák és hazai környezet == Könyvtári figyelő, Úf., 12. = 48. évf. (2002.) 4. sz., p. 653-660.

A legtágabb kategória a *bibliográfiai forrás*: valamely mű, intellektuális produktum egy kifejeződése vagy fizikai megvalósulása, illetve egy könyvtári állományegység, amelyről a bibliográfiai leírás készül.

A következő szinten kétféle kategória áll egymás mellett:

- Befejezett források: önmagukban értelmezhető egészek.
  - Teljes: megjelenés pillanatában teljes (pl. könyvek).
  - Nem teljes: előre megtervezett módon válik teljessé, mely kétféle kiadványszerkesztési eljárással valósulhat meg:
    - egymást követő részek megjelentetésével (pl. többkötetes könyvek vagy a kiegészítő mellékletekkel megjelenő könyvek);
    - meghatározott kiegészítések hozzáadásával, amelyek azonban nem különülnek el a dokumentumtól, hanem abba beépülnek, integrálódnak a felülvizsgálatokat követően (pl. folyamatosan átvizsgált elektronikus dokumentumok, vagy a cserélhető lapos kiadványok).
- Folytatódó források: melyeket a befejezettség igénye nélkül, előre meg nem határozott ideig tesznek közzé, melyek megjelenési módját tekintve lehetnek:
  - egymást követő részegységekben megjelenők (pl. időszaki kiadványok nyomtatott és elektronikus formában meghatározatlan időtartamra);
  - friss információt magukba olvasztók, integrálók (pl. cserélhető lapos kiadványok, adatbázisok vagy honlapok, web-területek).

Bármilyen bibliográfiai forrás besorolható az említett kategóriák valamelyikébe, jelenjen meg bármilyen hordozón (legyen nyomtatott, kézzelfogható vagy távoli hozzáféréssel elérhető). A bővülő kiadványok mind papírhordozón, mind elektronikus formában megvalósulhatnak. A cserélhető lapos kiadványokkal megjelenve ez a tendencia már régóta él, az elektronikus források szerkesztése esetén pedig ez a domináns eljárási módszer.⁶

Az integrálódó dokumentum fogalma tehát az egyetlen újdonság a modellben, mégis teljes mértékben át kellett strukturálni a források besorolását.

---

6. Gazdag Tiborné: Az időszaki kiadványok számbavétele és feltárása – nemzetközi tendenciák és hazai környezet == Könyvtári figyelő, Úf., 12. = 48. évf. (2002.) 4. sz., p. 653-660.

A könyvtárhasználók és a könyvtárosok véleménye

Az elektronikus időszaki kiadványok tehát jellegüket tekintve a folytatódó források mindkét kategóriájába besorolhatók. A kérdés, hogy mit is tekint a közvélemény, a könyvtárhasználó elektronikus időszaki kiadványnak, és mit tekint annak a könyvtár, a könyvtáros?

Ezen kérdéskör vizsgálatakor ismételten meg kell osztanom a felhasználói kört. Sajnálatos tény, hogy a dolgozó hétköznapiakban élő felhasználók nagy százalékban egyből az elektronikus hírportálokat említik, ha elektronikus „újságokról” van szó. Ez abból eredeztethető, hogy a számítástechnika és az internet térhódításával ezek a hírportálok voltak az első információs források, melyek bárki számára ingyenesen hozzáférhetőek voltak a világhálón. Ez azonban bizonyos szinten helytelen megítélés. Ezek ugyanis ma már csak a jéghegy csúcsai, hiszen egyre nagyobb számban jelennek meg elektronikus időszaki kiadványok valamilyen adathordozón vagy online változatban. A tudományos világ kutatói már ismerik annyira az elektronikus időszaki kiadványok világát, hogy megemlítik a CD-n és az online elérhető kiadványokat is, azonban egyértelmű nem tudják elhelyezni ezeket a kiadványokat az időszaki kiadványok között. Ez okozza a könyvtárak „fejfájását” is, hiszen az egyre bővülő kiadványskála megnehezíti az időszaki kiadványok egyértelmű elkülönítését.

Ha megvizsgáljuk a papíralapú kiadványokat, összegyűjthetjük a rájuk vonatkozó lényeges jellemzőket:

- Azonosító adatok: ISSN, főcím, kiadó.
- Fizikai jellemzők: címlap/címlaphelyettesítők (impresszum, kolofon), gerincméret, borító/címlap.
- Periodicitás:
  - rendszeres: egy naptól – hat évenkéntig;
  - rendszertelen.
- Hozzáférés: térítéses, ingyenes.
- Tartalom: referált, felülvizsgált, ellenőrzött.
- Terjesztés: bolti forgalmazás, előfizetés.
- Előállítás: nyomdai.
- Használat: kézbevétellel.

Vizsgáljuk meg ezeket a tulajdonságokat az elektronikus kiadványok vonatkozásában.

- Azonosítóikat tekintve ugyanúgy van ISSN-je, főcíme és kiadója az elektronikus időszaki kiadványoknak, mint papírtestvéreiknek.

- Fizikai jellemzőiket tekintve a címloldal/címloldalhelyettesítők is, ha más megnevezéssel is, de megtalálhatók az elektronikus formátumban/weblapokon direkt módon vagy linkelve. A gerincméret nem meghatározó tulajdonság az elektronikus formátumnál, kivéve az off-line kiadványokat, melyeket különböző méretű tokokban tárolhatnak, és ezeknél kiadványoknál a borítók megléte is jellemző.
- A hozzáférést illetően ezek között is vannak ingyen elérhetők és előfizetéshez kötöttek. Azonban itt meg kell jegyeznünk, hogy előfizetés esetén az elektronikus kiadványoknál nem lehet egy-egy számot külön-külön elérni.

Az előbbi tulajdonságok tekintetében sok az egyezés a nyomdai úton előállított időszaki kiadványokkal. A többi pontban azonban eltérések figyelhetők meg:

- A periodicitás kényes pont. A nyomdai átfutásnak köszönhetően a papíralapú kiadványok legrövidebb egy nap alatt jelenhetnek meg úgy, hogy információs értékük, hitelességük megmaradjon. Az elektronikus kiadványok között pedig találhatunk ún. integrálódó, folyamatosan frissített dokumentumokat is. Ez az eljárás elsősorban a „real-time” hírportálokra igaz, főként tartalmi vonatkozásban. Ez okozza a hatalmas dilemmát a könyvtáraknak és kavarodást az olvasóknak, vajon érdemes-e időszaki kiadványként foglalkozni ezekkel a kiadványokkal. A technológia ugyan lehetővé teszi a percre pontosságot, ez azonban a hitelesség és elismertség rovására mehet. Az ilyen jellegű kiadványok feldolgozása hatalmas munkát állítana a könyvtárak elé, és óriási utómunkálatokra lenne szükség a folyamatos hozzáférhetőség biztosítása érdekében, ugyanis kellene egy kollektíva, aki napról-napra követi a weboldalak változásait (címváltozás, webcím változás, arculatváltás, stb.). Ez ma még nem megvalósítható egyetlen könyvtárban sem.
- A tartalmat illetően az előbb említett „kapkodó” közzétételnek köszönhetően veszíthetnek hitelességükből kiadványok azzal, hogy referálatlan, ellenőrizetlen információkat tesznek közvé.
- Terjesztésüket illetően nagyon ritkán fordul elő a bolti forgalmazás. Leginkább a megrendeléses előfizetés jellemző.
- Előállítása merőben eltér a nyomdaiétól, hiszen alapvetően az informatikai adatrögzítés és tárolás módszereivel történik.
- Papírtestvéreikkel ellentétben a használathoz pedig mindig szükséges egy közvetítő eszköz, számítógépes rendszer (PC, internet) legyen szó off-line (vagyis hordozón megjelenő) vagy online (hálózaton/interneten elérhető) kiadványokról.

Az eltérés tehát számottevő a nyomtatott és elektronikus időszaki kiadványok között, amivel magyarázható az olvasók és a könyvtárak dilemmája egyaránt.

A könyvtárak az elektronikus hírportálokat egyenlőre nem tekintik időszaki kiadványnak, mert a periodicitást illetően egyértelműen nem tartozik bele ebbe a kategóriába, inkább az integrálódó, folyamatosan frissített dokumentumok közé sorolják. Tartalmi vonatkozásban sem vehetik fel a harcot a nyomtatott, naponként megjelenő, ellenőrzött hírlapokkal.

Az elektronikus időszaki kiadványok előnyei és hátrányai

A fogalmi tisztázás és a hovatartozás kérdése után fontos azt is megvizsgálni, miből eredhet az, hogy a felhasználók, akár a köznép, akár a tudományos világ olvasói ismerik és kedvelik az elektronikus időszaki kiadványokat, vagy nem ismerik és idegenkednek tőlük. S hogy a könyvtár elé miért is állít akadályt ezeknek a kiadványoknak a szolgáltatása és bevezetése a közéletbe.

Előnyök:

- Az átfutási idő lerövidül.

A nyomdai procedúra elmaradásából eredeztethető mindez. S ennek köszönhető, hogy a tudományos világ bizonyos szakterületei kedvelik ezt a kiadási formát, mert az információk áramlása sokkal gyorsabbá válik, ami bizonyos tudományágakban (pl.: informatika, orvostudomány) nagyon meghatározó dolog lehet a kutatások tekintetében.

- Gyors, olcsó szolgáltatás.

Nem von maga után költségeket a fizikai példányok szállítása. Manapság ez nagyon meghatározó kérdés a tudományos kutatásokat végző és/vagy oktató intézetekben, mert egyre kevesebb állami támogatást tudnak ilyen jellegű kiadásokra fordítani.

- Nincs időbeli és térbeli korlát.

Nagy százalékban bármikor és bárhol olvashatóak az elektronikusan elérhető szövegek, a megfelelő infrastruktúra megléte esetén. Ami azért fontos, mert a könyvtári nyitva tartás korlátozhatja a felhasználókat.

- Kiadó költségek csökkenése.

Nincs szállítási és nyomdaköltség, ami a mai, anyagi világban esetleg akadályt gördíthetne a megjelenés elé. A kiadók ugyanis manapság szinte mind önálló vállalkozások, akik minimális állami támogatást kapnak még a tudományos jellegű és igényű kiadványok előállítására, és forgalmazására is. Nincs eladatlan példányokból származó veszteség sem.

- Elvileg korlátlan hozzáférést biztosít.

Tehát bárki használhatja, akinek megvan a megfelelő infrastrukturális eszközrendszere. Nincs semmilyen szankcióhoz kötve (pl.: könyvtári tagság).

- Egyidejűleg többen használhatják.
Abszolút előnye, hiszen a leggyakrabban egy időszaki kiadvány egy adott számából egy példány található egy könyvtárban, különös tekintettel, ha tudományos, külföldi vagy drága kiadványokról van szó.
- Gyors keresési lehetőség.
Technikailag lehetőséget nyújt - a szabadszöveges keresés és a hypertext nyújtotta lehetőségekre támaszkodva - a hatékony információkeresésre. Olyan visszakeresési stratégiák megfogalmazását és végrehajtását teszi lehetővé, melyek nyomtatott formátumban soha nem lettek volna megvalósíthatóak.
- Anyaga adatbázisba szervezhető.
Tehát tartalmi, formai vagy egyéb hasonlóságai alapján jól szervezett és strukturált adatbázisba tömöríthetőek, melyek használata megkönnyíti a tudományos kutatás kurrens vagy archív információigényének kielégítését.
- Letölthető további elemzésre, feldolgozásra.
Megkönnyíti a hivatkozni vagy idézni kívánt, vagy más egyéb felhasználásra szánt szövegrészek átemelését, másolását, átstrukturálását. Lehetővé teszi a modellezést, a grafikus és egyéb anyagok, adattáblák mozgását.
- Hyperlinkeken keresztül további információkhoz vezet.
Könnyedén elérhetővé teszi azokat a szövegeket, melyen valamilyen módon kapcsolódnak (hivatkozás, tartalmi kapcsolat, stb.) az éppen megtekintett dokumentumra. Egyetlen kattintással eljuthatunk egy megtekinteni kívánt, érdekesnek tűnő és talán hasznos cikkhez, amit eddig nem találtunk meg a tudományos folyóiratok adatbázisában, tartalomjegyzékében. Ezzel tehát megspórolhatják a kutatók az irodalomkutatásra fordított idő egy részét, és az adott szöveg fizikai megvalósulásának megkeresését.
- Kinyomtatható az olvasók igényei szerint.
A könyvtárak szempontjából fontos, hogy ha már a könyvtári nyitva tartás korlátot szab a szolgáltatásnak, akkor lehetőség nyílik a kiadványok elvitelére nyomtatás által. Ehhez tartozik, hozzá, hogy a szöveg átstrukturálásával csökkenthető a papírigény is.
- Fizikai helyigénye a papírformátumhoz képest minimális.
A fizikai helyigényen ebben az esetben a tároló szerverek helyigényét kell érteni, ami a több évtizede vagy a heti gyakorisággal megjelenő kiadványok helyigényéhez viszonyítva minimálisnak mondható.
- A szerzőket nem kötik terjedelmi korlátok.
Hiszen digitális tárolás esetén a helykihasználás teljesen dinamikus, és a tárhelykapacitás is sokkal több „anyag” tárolására ad lehetőséget, mint a nyomtatott formátum. Ugyanis a nyomtatott formátumnál a kiadvány oldalszáma is maximalizálva van, ami korlátot szab a cikkek terjedelmének. S nem elhanyagolhatóak a kiadási költségek sem ebben a tekintetben, melyek a kiadót terhelik meg minden plusz oldal után.
- (Elvben) nincsenek be nem érkezett példányok.
Ez a reklamációs procedúra megszűnését vonja maga után, mely nem kevés energiát emészt fel a könyvtárakban a nyomtatott időszaki kiadványok vonatkozásában.

- Értéknövelt szolgáltatások csatolása.

Több értéknövelt szolgáltatás kapcsolható az elektronikus időszaki kiadványokhoz. Pl.: személyre szabott információs csomagok készítése, elektronikus navigáció a dokumentumokban és a dokumentumok között (linkek), a multimédiás információ integrálása a dokumentumokba. Ezek segítségével továbbvezethetjük az olvasót saját kutatási, érdeklődési területén, vagy átterelhetjük más új, érdekes tudományterületekre is.

Hátrányok, problémák:

- A kiadók gyakran értesítés nélkül változtatják meg a webcímeiket.

Ez leginkább az elektronikus időszaki kiadványokat is szolgáltató könyvtárak és adatbázisok (azok karbantartói) számára okoz gondot, hiszen az URL-ek helyességét folyamatosan ellenőrizni és szükség esetén javítani kell.

- A korszerű technikai feltételek.

Súlyos költségeket von maga után a megfelelő infrastruktúra megteremtése. Szélessávú internet-kapcsolat, helyi hálózat, szerverek, nagy tárhelykapacitás, asztali számítógépek stb. beszerzése és rendszerré „kovácsolása”. Nem csak a hardware és software költségekre kell itt gondolnunk, hanem azon szakemberek juttatásaira, akik jól működő rendszerré tudják szervezni a kellékek összességét, majd azok karbantartásáról is gondoskodnak.

- A letöltési idő esetenként túl hosszú.

A tároló és fogadó rendszerek kompatibilitásának hiányából és a hálózati adottságokból eredeztethetően vagy anyagi, vagy rajtuk kívül álló okai vannak ennek a problémának, melynek orvosolása nehézkes.

- Kényelmetlen és korlátozott megjelenítés.

A képernyők méretétől függetlenül egyszerre viszonylag kevés információ jeleníthető meg. Az olvasása pedig nehéz, igénybe veszi a szemet, még a modern TFT monitorok esetén is. Ebből eredeztethető, hogy nincs az a felhasználó, aki öt oldalnál hosszabb dokumentumot elolvasna a számítógépen. Az ilyen cikkeket általában kinyomtatja, ami pedig nem jelent mást, mint visszatérést a nyomtatott verzióhoz.

- A nyomtatás költségei a felhasználókat terhelik.

A felhasználók oldaláról közelítve probléma ez. Hiszen, ha ragaszkodik a nyomtatáshoz, általában van rá lehetősége bármelyik könyvtárban vagy kutatási intézetben, a költségek őt terhelik, melyek eddig a kiadó terheit gyarapították.

- Az elektronikus verzió és a nyomtatott változat hasonlósága.

Esztétikai szempont ugyan, de sokaknak fontos, hogy a két kiadváltozat nagymértékben hasonló legyen. Struktúráját és megjelenését tekintve egyaránt. Ezt azonban gyakran az elektronikus változatnál nehéz kivitelezni.

- Átlapozás, böngészés hiánya.

Elektronikus formában nem lehet átlapozva vagy böngészve használni egy dokumentumot, ami általános olvasási stratégia a nyomtatott formátumnál.

A felhasználók számára kényelmesebb a témák szerinti böngészés, mint az egyes kiadók összes folyóiratának böngészgetése.

- Elektronikus formában nem lehet annotálni vagy aláhúzni a szöveget.
- Előfordul, hogy a cikk teljes szövege helyett csak annak rövid összefoglalását találjuk.
Ez a kiadó hibájának tudható be. Hiszen ha teljes szövegű elérést ígér, akkor jeleznie kell, hogy bizonyos cikk, miért nem található meg teljes szöveggel.
- Hálózati vagy egyéb hibák.
Ilyen problémák esetén lehetetlen elérni a folyóiratot, s ez sok esetben hosszadalmas (időnként végleges) állapot marad.
- Archiválás kérdése.
Az adathordozók élettartamát tekintve nincsenek megbízható adatok azok tartósságáról, ebből eredeztethető, hogy nincs megnyugtatóan megoldva a biztonságos archiválás kérdése.
A kiadók sok esetben el is zárkoznak az elektronikus verzió archiválásától, ezért ez a feladat a felhasználóra vagy a könyvtárakra hárul.
A digitális tárolás drága, a papíralapú pedig az alapanyagon kívül még egyéb költségeket is maga után von (tinta költségek, tárolás biztosítása, kötés, stb.).
- Az online adatbázisok használati díja nagyon sok.
Esetenként a kiadó teljes adatbázisát meg kell vásárolnunk ahhoz, hogy hozzáférjünk a számunkra szükséges néhány folyóirathoz. Ez magánszemélyek számára szinte megfizethetetlen, intézetek számára pedig hatalmas ráfordításokat jelent.
- Technika gyors fejlődése.
A hardware-ek és softwar-ek folyamatos változása, fejlődése és sokfélesége bizonytalanná teszi a jelenlegi adatok későbbi hozzáférhetőségét, hiszen a korábban felsorolt „előnycsomag” csak abban az esetben marad kihasználható, ha eléggé egységes platformon valósul meg a régi és az új rendszer között.⁴

A felsorolt előnyös tulajdonságokból tehát kiderül, hogy a kiadó, a könyvtár és a felhasználó is egyaránt élvezheti az előnyös tulajdonságok valamelyikét. A kiadó anyagiakban, a könyvtár anyagiakban és helyigényben, a felhasználó pedig az idővel spórolhat rengeteget.

Mindezzel egyetemben a hátrányokból is egyaránt kiveszi mindenki a részét. Hiszen a kiadókra információszolgáltatási kötelezettséget ró bárminemű változás, alkalmazkodni kell a felhasználói igényekhez és a technika fejlődéséhez, ami súlyos költségeket von maga után. A könyvtárak másfajta anyagi ráfordításokra kényszerülnek (pl.: szerverek, legújabb hardware-ek, software-ek, előfizetések, stb.). A felhasználók pedig kötve vannak a könyvtári/intézeti tagsághoz vagy súlyos anyagi befektetésekhez, ráfordításokhoz, hogy teljes körű elérést élvezhessenek.

Tehát vannak előnyei és hátrányai az elektronikus időszaki kiadványokkal való foglalatosságnak, melyek egyaránt minden résztvevőt érintenek az előállításától a

szolgáltatáson át a felhasználásig. Ezen előnyökből származó pozitívumok azonban ellensúlyozzák a hátrányokból származó nehézségeket.

Típusok

Különbféle szempontok szerint csoportosíthatjuk az elektronikus időszaki kiadványokat.

A terjesztést és hozzáférést (használatot) figyelembe véve a következők lehetnek:

- a) E-mailen történő terjesztés.

Ennek is több módja lehet. Az előfizetés általában ingyenes, csak fel kell jelentkezni a kiadó levelezési listára. Van azonban olyan forma is, amikor a listatagok csak tartalomjegyzéket és a cikkek összefoglalóit kapják meg és a teljes szöveget ezek alapján igényelhetik.

Többnyire a levelezőcsoportokhoz, vitafórumokhoz kapcsolódó elektronikus hírlevelek, újságok, folyóiratok tartoznak ide, melyek archívummal rendelkeznek és visszakereshetők. (Pl. iNteRNeTTo.)

- b) Ingyenes hozzáférés, interneten keresztül, regisztráció nélkül.

A kiadványok színvonala változó. (Pl. Nőklapja, CA : a cancer journal for clinicians.)

- c) Ingyenes hozzáférés, interneten keresztül regisztrációval.

Általában a használati igény mérése miatt teszik kötelezővé a regisztrációt. (Pl. HVG.)

- d) Az ingyenes hozzáférés korlátozott, a teljes elérés csak az előfizetőknek van.

(Pl. Heti csődértesítő.)

- e) A hozzáférés feltétele a nyomtatott folyóirat előfizetése.

Esetenként az elektronikus változat csak kiegészíti a nyomtatott változatot. (Pl. Computerworld Számítástechnika.)

- f) Előfizetett hozzáférés egy bizonyos folyóirathoz.

Közvetlen kapcsolatban állnak a kiadóval az előfizetők.

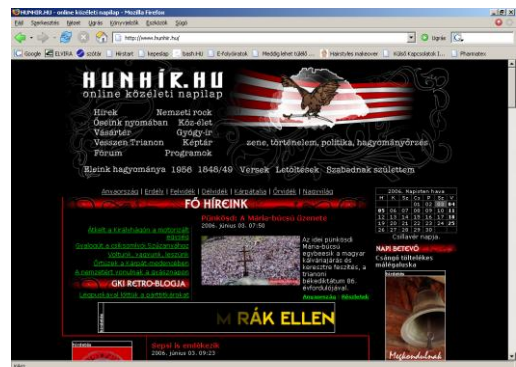
- g) Előfizetett hozzáférés több folyóirathoz.

Ez általában kedvezményes lehetőség. A felhasználók általában különféle ügynökségeket, közvetítőket (Swets, Ebsco, Blackwell's, stb.) vesznek igénybe, melyek konzorciumok révén jönnek létre, ezáltal széles skálájú időszaki kiadvány csomagokhoz tudnak hozzáférést biztosítani.

Ha az előzményét, megjelenési formáját vesszük figyelembe a következő csoportosítás adódik:

- a) Előzmény nélküli, kizárólag interneten megtalálható kiadványok.

Az ilyen típus előfordulása még nagyon ritka, főleg tudományos folyóiratok esetén, ami az

ilyen jellegű publikálás elfogadatlanságából eredeztethető. Szórakoztató és ismeretterjesztő hírlapok és folyóiratok azonban egyre nagyobb számban jelennek meg ilyen formában. (Pl. Hunhir.hu : online közéleti napilap.)

- b) Előzmény nélküli, elektronikus és nyomtatott formában is megjelenő kiadványok.

Leginkább a 21. század vívmánya ez a fajta megjelenés. Tartalmilag mindkét hordozó ugyanazt tartalmazza. Lényege, hogy könnyebb keresést tesz lehetővé az elektronikus változat, s több felhasználóssá válik a kiadvány. (Pl. Gyógyszer kompendium.)

- c) Nyomtatott formában induló, de közben elektronikus formára váltó (és a nyomtatott forma megszűnésével járó) eset.

Ennek előfordulása több okra vezethető vissza. A szerencsésebb eset, ha az adott tudományág vagy olvasói közönség – legyen szó tudományos vagy közéleti kiadványról - elfogadja az elektronikus kivittelt és az abban való publikálást. Azonban előfordulhat az is, hogy a kiadó rendelkezésre álló anyagi forrásai nem teszik lehetővé mindkét változat kiadását. (pl. Drink és folytatása Drink.hu (Online kiadvány).)

- d) Nyomtatott előzménnyel rendelkező, mind elektronikus, mind nyomtatott formában megjelenő lapok.

Ez a leggyakoribb eset, hiszen az elektronika térhódítása megköveteli a fejlesztést. Leginkább a tudományos kiadványokra jellemző, hiszen így könnyedén áttekinthetővé válik az összes eddig megjelent szám. (Pl. Bank & tőzsde.)

Tartalmi szempontokat figyelembe véve:

- a) "Tartalom nélküli" kizárólag előfizetésre, különböző reklám célokra megjelentetett.

Ún. demó kiadványok, melyek arra hivatottak, hogy bemutassák az időszaki kiadványt a potenciális felhasználói és vásárlói közönségnek. (Pl. DVD jogtár demó.)

- b) Részleges tartalommal megjelentetett.

A nyomtatott változatban lévő cikkek közül nem mind érhető el az elektronikus változatban. Esetek többségében a tartalomjegyzék mellett csak egy rövid ismertetőt közölnek a cikkekről a figyelemfelkeltés végett.

- c) Teljes szöveggel megjelentetett forma.

Tartalma teljes egészében megegyezik az esetlegesen megjelenő nyomtatott változatával.

- d) Teljes szöveggel és értéknövelt szolgáltatásokkal megjelentetett forma.

A teljes szövegű cikkek mellett megjelennek absztraktok, rezümék, melyek segítik a felhasználót a cikk relevanciájának eldöntésében a teljes szöveg elolvasása nélkül. Internetes felületű kiadványoknál olvasói fórumot üzemeltetnek, ahol a felhasználók véleményt cserélhetnek, hozzáférést biztosítanak a korábbi lapszámok kereshető archívumához, linkgyűjteményt találhatunk, melyek hasonló oldalakhoz vezetnek, stb.

Előállítás (technikai megoldások)

Az elektronikus időszaki kiadványok előállítása kétféleképpen történhet:

1. Digitalizálással:

A nyomtatott változatról scanner vagy digitális fényképező segítségével „képeket” készítenek, melyeket egymás után helyezve letárolnak. Ez a megoldás hasonlít a régebben használt mikorfilmes módszerhez, ennek elkészítése és szolgáltatása azonban sokkal egyszerűbb és nem igényel speciális eszközöket.

Ez tehát egy egyszerű mechanikus művelet, azonban problémát okozhat, hogy az oldalak olvasható képként való archiválása hatalmas tárigényű. Sőt a felhasználók szemszögéből negatívum, hogy a szövegben nem lehet keresni, sem hypertext hivatkozásokat elhelyezni, nem lehet belőle részeket kivágni/lemásolni és beilleszteni.

A nehezebben járható út a dokumentumok beolvasás utáni karakter felismertetése /OCR, Optical Character Recognition/, a kezdetben magyar fejlesztésű Recognita szövegfelismerő program jól oldotta meg ezt a feladatot.

2. Digitális előállítás:

A kiadványokat speciális szerkesztők és internetes űrlapok segítségével állítják elő, illetve töltik fel tárhelyekre, ahonnan elérhetőek, letölthetőek. S a digitalizált változattal ellentétben, ebben a formában lehet keresni, hivatkozni, másolni, kivágni.

A kiadók ma már tehát próbálnak törekedni arra, hogy nyomtatott formátumú kiadványaik mellett, ha csak digitalizált változatban is, de kiadják kiadványaikat, hogy minél szélesebb kínálati palettát tudjanak biztosítani megrendelőiknek és a potenciális vásárló közönségnek. Ennek köszönhető, hogy CD-ROM-on, DVD-ROM-on és az interneten már jelenleg is több ezer időszaki kiadvány található, melyek egy része tudományos folyóirat többségük pedig napilap vagy magazin.

Problémás esetek kezelése avagy Könyv vagy időszaki kiadvány

A könyvtáraknak tehát orvosolni kell a problémákat, melyet a hagyományos és az elektronikus időszaki kiadványok állítanak eléjük.

A hagyományos, nyomtatott formában megjelenő időszaki kiadványok közül a sorozatok kezelése az első, mely megosztja a könyvtárakat. A sorozatok ugyanis általában rendelkeznek címmel, ISSN-nel és egyes köteteket az ún. sorozati szám különbözteti meg a sorozat többi tagjától.

A sorozatok között azonban vannak olyanok, melyek a közös megjelenési forma, a hasonló tartalmi vonatkozás és a közös bibliográfiai adatok mellett rendelkeznek számozással és vannak olyanok, amelyek nem. A régi sorozatoknak pedig nincsen ISSN-jük, hiszen a szabványt az 1970-es években vezették be, mellyel kötelezővé tették az ISSN használatát. Előfordul tehát, hogy egy sorozat köteteit csak és kizárólag a sorozati cím köti össze. Ez minimális apróságnak tűnik, azonban elég ahhoz, hogy elbizonytalanítsa a könyvtárosokat a bibliográfiai források közé történő besoroláskor, a feldolgozás és a raktári elhelyezés vonatkozásában.

A számozatlan sorozatokat a könyvtárak általában könyvként kezelik, ezért keltenek az olvasói „látképben” némi zavart. Főcímként a kötet önálló címe lesz besorolva, a sorozati cím és ISSN (ha van) csak sorozati adatként kerül rögzítésre melléktételként. A könyv tehát a kötet önálló címe vagy szerzője szerinti helyre kerül a szabadpolcon vagy a raktárban elszeparálva a sorozat többi tagjaitól.

A számozott sorozatok esetén többféle eljárás alakult ki.

1. Az első megegyezik az előbb említett módszerrel, amikor a köteteket külön-külön kezelik feldolgozáskor és raktározáskor is, és a sorozat adatai csak melléktételként jelennek meg.
2. Gyakoribb, hogy a feldolgozás a kötetek önálló adatai szerint történik, de a polcon a sorozat tagja egymás mellé kerülnek.
3. A harmadik módszer, hogy a kötetszámozásokból kiindulva többkötetes könyvként kerülnek feldolgozásra. Tehát a sorozati adatok lesznek az elsődleges besorolási adatok, és a kötetadatok kerülnek melléktételbe. Ekkor a tárolás egyértelműen egymás mellett történik a polcon.
4. Nagyon ritka eset, ha ún. kettős feldolgozás történik, vagyis van egy a sorozatra jellemző adatokat főtételként feldolgozó rekord és van egy-egy a köteteket külön-

külön leíró rekord, és a sorozati és a könyvrekordok között utalók segítségével van megteremtve a kapcsolat.

Legpraktikusabb megoldásnak ez utolsó kivitelezést látom, mert igaz, hogy többletmunka a könyvtárosnak, de a felhasználók szempontjából minden lehetséges keresési utat lefed, így minimalizálva az esélyt, hogy a felhasználó ne találja meg, amit keres. A sorozat köteteinek tárolása pedig egyértelműen egymás mellett érdemes, hiszen a tartalmi vonatkozás egyértelműen összeköti őket, és nem véletlenül lettek kiadva sorozatként.

Az évkönyvek szintén nagy kérdései a könyvtáraknak hovatartozás tekintetében. Sokan könyvként, sokan folyóiratként kezelik őket. Az fontos azonban az, hogy tartalmi vonatkozásban mégis együvé tartoznak, hiszen egy bizonyos intézményhez, vagy egy bizonyos téma feldolgozásához kötődnek, ezért lenne optimális, ha időszaki kiadványként kezelnék őket, és egymás mellé helyeznék a polcra.

Esetükben nem jelenik meg önálló szerző vagy önálló cím, általában ugyanazzal a címmel jelennek meg, mely tartalmazhatja az évszámot, ami évenként változik. Ezért fordul elő az, hogy akik az évszámot is a cím részének tekintik, könyvként dolgozzák fel az évkönyveket, hiszen így a címben változás történik az egymást követő két év köteteit tekintve, és a kötetben feldolgozott adatok is egy másik évre vonatkoznak. Így szembesülünk ismételten azzal a problémával, hogy szabadpolcon lehetséges, hogy nem egymás mellé kerülnek a kiadványok, pedig ugyanazt a témát és intézményt hivatottak képviselni. Ennek köszönhető részben az, hogy az olvasók igazán fel sem ismerik, hogy melyik kiadvány az évkönyv és melyik a könyv. Ebből eredeztethető, hogy a számukra szükséges kiadványokat nem jó helyen keresik a könyvtárakban és esetleg segítség nélkül meg sem találják, vagy egy bizonyos kutatási területet nem tudnak végigkövetni.

Az évkönyveket véleményem szerint egyértelműen időszaki kiadványnak kellene tekinteni, hiszen ritka periodicitásán kívül semmi egyéb nem ad rá okot, hogy könyv formában kerüljenek feldolgozásra, és tárolásuk is egymás mellett a praktikus a kutatási és visszakeresési folyamatok végett.

Ide tartozik azoknak a folyóiratoknak a problémaköre is, melyek technikai okokból kifolyólag a negyedéves vagy féléves periodicitásról áttérnek évenkénti kiadásra. Ezek között vannak olyanok, melyek megtartják a számozásukat, reménykedve abban, hogy kilábalnak az ideiglenes problémákból és a következő évfolyam már külön-külön számokban fog

megjelenni. Ilyen kiadvány az Acta biologica hungarica, ISSN 0236-5383 című folyóirat, melynek állományadatai a következőképpen alakultak:

46.vol. 1995. 1-4.no. T.
47.vol. 1996. 1/4.no. T.
48.vol. 1997. 1-4.no. T.
49.vol. 1998. 1-2/4.no. T.
50.vol. 1999. 1/2-4.no. T.
51.vol. 2000. 1-2/4.no. T.
52.vol. 2001. 1-4.no. T.
53.vol. 2002. 1/2-4.no. T.
54.vol. 2003. 1-3/4.no. T.
55.vol. 2004. 1/4.no. T.

Vannak azonban olyanok, melyek egyértelműen áttérnek az évkönyv jellegű formátumra és számozásra. Ez kelt zavaró hatást az olvasóban, hiszen ismételt felmerül a könyv vagy időszaki kiadvány kérdésének tisztázatlansága, mely esetben a leglényegesebb kérdés, hogy fizikailag hol keresse az olvasó a polcon a kiadványt. Erre a típusra példa a Kultúra és közösség, ISSN 0133-2597 című folyóirat, melynek állományadatai:

1986. 1-6.sz. T.
1987. 1-6.sz. T.
1988. 1-6.sz. T.
1989. 1-6.sz. T.
1990. 1-4.sz. T.
1991. 2-4.sz.
1994. T.
1995. T.
1996. T.

A konferencia kiadványok abszolút speciálisan kezelt időszaki kiadványok. A könyvek és a periodikák közötti határesetet képviselik. Időszaki kiadványok közé a sorszámozott, ún. „rendszeres” konferenciák kiadványait sorolják, azonban ez sem igazán egyértelmű.

A legfontosabb, hogy eldöntsük, hogy a konferencia neve vagy a konferencia főcíme az elsődleges besorolási adat. Ugyanis ha van egy összefoglaló főcím, akkor az egyértelműen összefogja a köteteket, és a kötetadatokat fel lehet sorolni egy rekordban. Azonban ha a konferenciának a neve az elsődleges besorolási adat, amely tartalmazza a konferencia helyét és idejét, akkor külön-külön kell egységesíteni a konferenciákat, így nem lehet őket egy rekordba rendezni.

A tendencia az, hogy ezeket a kiadványokat könyvként dolgozzák fel az évszámok és konferencia sorszámok változása miatt, ugyanis a konferencia neve, székhelye, sorszáma és ideje általában az elsődleges besorolási adat. A nem sorszámozott konferenciák pedig

általában különböző címeket viselnek még akkor is, ha ugyanaz az intézet rendezi őket, így ezeknél a kiadványoknál a cím az elsődleges besorolási adat, mely szintén a könyvként történő feldolgozásra ad okot. Ez tehát ismételten tárolási és ezáltal megtalálási problémákat von maga után. Tartalmi szempontból viszont ez tűnik a legpraktikusabb megoldásnak, mert minden kiadvány a megfelelő helyre, szakterületre kerül.

Az időszakosan megjelenő jelentések, beszámolók, közlemények, tanulmánygyűjtemények legjellemzőbb tulajdonsága, hogy teljes rendszertelenséggel jelennek meg. Bizonyos eseményhez (gyűlés, ülés, tanulmányi verseny, stb.) kapcsolódnak, annak tudományos anyagát dolgozzák fel. Mindezek ellenére teljesen rendszertelen megjelenésük miatt kavargást váltanak ki a könyvtári nyilvántartás területén, ezért fordul elő az a megoldás, hogy sok helyen inkább könyvként dolgozzák fel őket, ami szintén félrevezeti az olvasót.

Speciális mibenlét

A fogalmi tisztázás sem egyszerű dolog, mint az sem, hogy megoldja a könyvtár azt a dilemmát, hogy melyik időszaki kiadványt milyen módon dolgozza fel. Ezeken túl azonban az időszaki kiadványok kezelése, ami még nagyobb feladat elé állítja a könyvtárakat. Gondolok itt elsősorban a kutatói tevékenységet kiszolgáló, a köteles példánygyűjtő és rengeteg időszaki kiadványt előfizető könyvtárakra.

Nem ritka eset, hogy nagyméretű könyvtárakban egy külön osztály, kisebbekben pedig egy vagy két megbízott személy foglalkozik az időszaki kiadványokkal. Az időszaki kiadványok ugyanis a könyvtárba való beérkezésüktől a végleges raktárba való kerülésükig rengeteg munkafolyamaton esnek át.

Beérkezésükkor nyilvántartásba veszik (papíralapú módszerrel vagy számítógépes gyarapító modullal), hogy mely napon és mely részegység érkezett meg az adott folyóiratból, majd egy olyan raktárrészbe vagy szabadpolcra kerülnek, ahol a kurrens év számait gyűjtik. A tárolás itt történik mindaddig, amíg az adott évre várt összes szám meg nem érkezik. Amint az összes szám megérkezett, tehát egy teljes lezárt év anyaga van a kezünkben, sorba szedjük a számokat sorszámuk vagy kronológiájuk szerint, és összekötjük őket, hogy jelezzük, a jövőben együttesen képviselnek egy egységet. Majd megtörténik az állományba vétel, tehát egy leltárkönyvi bejegyzést kap az egész éves anyag, mint egy egység. Majd a kiadvány számítógépes rekordjában vagy a katalóguscéduláján (ami más, mint amit az érkeztetéskor használtunk) fel kell tüntetni, hogy melyik év, hányadik évfolyam került feldolgozásra és milyen számokat foglal magában a kötet. Ezután következik a kötés vagy tékázás, és átkerül egy másik raktárrészbe, ahol a már lezárt és feldolgozott (korábbi) évek kötetei találhatóak egymás mellett kronologikus vagy számozás szerinti sorrendben, ugyanis az évfolyam, megjelenési év és szám megjelölések közül esetenként valamelyik hiányozhat. Előfordul, hogy a kurrens számokat is a már feldolgozott számok mellett tartják, ez azonban csak kisebb, kevés időszaki kiadványt őrző könyvtárak raktáraiban lehetséges.

Ezek a munkafolyamatok természetesen más sorrendet is követhetnek. Ezt minden könyvtár maga alakítja ki attól függően, hogy milyen jellegű és milyen mennyiségű kiadványokat fizet elő.

Azonban speciális kérdések már a megrendelésnél felmerülnek. Ugyanis adott évi folyóiratot legkésőbb előző év szeptemberében meg kell rendelni és ki kell fizetni, hogy a kiadó előre tudjon kalkulálni a példányszámot illetően. Ez az oka annak, hogy gyakran változik a

kiadványok száma a könyvtárakban, mert vagy elfelejtik megrendelni a kiadványt, vagy szeptemberre már nem marad pénzkeret az átütemezett vásárlások miatt, vagy a folyóirat árának növekedése végett.

Az érkeztetés az integrált könyvtári rendszer egy speciális moduljának ismeretét teszi szükségessé. Ezért egy vagy két személy kizárólag ezzel foglalkozik munkaideje bizonyos részében.

A feldolgozásnál többféle adatmezőt használnak a MARC rekord elkészítésekor, mint a könyvek fizikai feltárásakor. Tehát ezt is külön kell memorizálni annak, aki ezekkel a kiadványokkal (is) foglalkozik.

A szolgáltatás, olvasói használatra bocsátás teljesen változatos. Ezt egyértelműen a könyvtárak jellege és tárolt időszaki kiadványok mennyisége határozza meg.

Vannak szakkönyvtárak, ahol a kurrens és lezárt évek is egyaránt szabadpolcon vannak, és szabadon olvashatóak, fénymásolhatóak. Ez nagy alapterületű könyvtárakra jellemző. Ebben az esetben egy polcon helyezkednek el a már beletárolt kötetek és az újabb számok is. Előfordul az is, hogy a könyvtár külön szolgáltatásként a legfrissebb számokat egy kijelölt helyen gyűjti egy ideig, hogy az olvasó lássa, hogy milyen kiadványokból érkeztek meg a legfrissebb számok, majd egy bizonyos idő elteltével ezek a számok is felkerülnek a polcokra a többi korábbi szám mellé.

A kevesebb hellyel vagy hatalmas kiadványszámmal rendelkező könyvtárak általában csak a kurrens évfolyam számait, sőt esetenként azokból is csak az utolsó két beérkezett számot tartják szabadpolcon, a többit a raktárban helyezik el, ahonnan bármikor kikérhetőek, akárcsak korábbi, feldolgozott éveik kötetei. Ilyenkor pontosan meg kell jelölni a kiadvány címét, a kért évet és esetenként a pontos számot is, mert így a raktári kiszolgálás könnyebb és gyorsabb.

Szabadpolcos és raktári tárolásnál egyaránt elkülönülnek egymástól a hírlapok és a folyóiratok. Egyrészt azért, mert tartalmi és elévülési vonatkozásban is különböznek egymástól. Másrészt a formátum miatt, ugyanis a hírlapok többsége mai napig követi a hagyományos A3-as lapméretet, így tárolásuk is másféle módon vagy másféle szekrényen történik.

Szintén egyedi szolgáltatással használhatóak az elektronikus időszaki kiadványok, hiszen biztosítani kell egy számítógépet az olvasó számára, melynek segítségével mind az off-line, mint az online kiadványokat el tudja érni és olvasni. Ezek közül az offline kiadványokat általában egy újabb elkülönített raktárrészben tárolják méretükből és tárolási követelményükből eredeztethetően. Gyakori eset azonban, hogy a könyvtáros asztalán, esetleg

a külön fenntartott számítógép asztalán vagy közelében lévő szekrényen kerülnek eltárolásra a gyors hozzáférési lehetőség végett.

Kölcsönözni általában nem lehet az időszaki kiadványként feldolgozott dokumentumokat. Előfordul azonban, ha egy évkönyvből több példány is hozzáférhető adott könyvtárban, hogy a többes példány kölcsönözhetővé vált. A cikkek fénymásolására vagy digitalizálására többnyire van lehetőség az adott könyvtárban, melyet állományvédelmi szempontból a könyvtáros felügyelhet.

Kezelésük tehát teljesen más, mint a könyveké. Bonyolultabb és összetettebb, de nem átláthatatlan. Sőt ebből eredeztethető, hogy a kezelésük sokszínűsége szemernyi esélyt sem hagy a munka unalmassá válásának.

Gyakorlati javaslatok

Gyakorlati szempontból az időszaki kiadványok fogalmi magyarázata a legfontosabb. Hiszen ha az olvasó, felhasználó nem tudja megfogalmazni, hogy milyen jellegű dokumentumot keres (időszaki kiadványt [azon belül papíralapút vagy elektronikus] vagy könyvet), akkor nagyon sok időt vesz igénybe, hogy a számára releváns kiadványokat megkeressük, melyekből ő kiválogathatja a számára hasznosíthatókat.

Ezért tartom jó ötletnek és fontosnak a könyvtárhasználati órák bevezetését a középiskolákban, mely rendelkezést már tartalmazza a Nemzeti Alap Tanterv. Ugyanis ekkor már alapozó szinten megismerkedhetnek a diákok a könyvtár rejtelseivel, és szembesülhetnek azzal, hogy könyvtárosnak lenni nem csak annyi, hogy odaadjuk a könyvet és visszavesszük a könyvet. Megismerik a különböző dokumentumtípusokat (könyvek, időszaki kiadványok, elektronikus kiadványok, médiakiadványok), a könyvtártípusokat (gyermekkönyvtár, közművelődési könyvtár, iskolai könyvtár, fotótár, zeneműtár, médiatár), a katalógusokat és azok használatát, a könyvtárhasználati szabályokat.

Felsőoktatási viszonylatban pedig kötelezővé vagy kötelezően választható tantárggyá javasolnám a könyvtárhasználati órát minden karon, hiszen szakdolgozatot mindenütt kell készíteni. Olvasószolgálatos pályafutásom alkalmával nemegyszer szembesültem azzal, hogy szakdolgozatírás előtt álló hallgatók nincsenek tisztában sem a lehetőségeikkel, sem a kötelezettségeikkel és a követelményekkel. Általában a témavezetők javasolnak folyóiratokat, vagy konkrét cikkeket a hallgatónak, aki egyébként szigorúan csak könyvekből építkezik rendszerint. Nem ismerik az időszaki kiadványokat, azok kínálatát, a releváns folyóiratokat, a használati szabályokat, a folyóiratokat feltáró vagy repertorizáló adatbázisokat pedig egyáltalán nem. A legfrissebb információkat pedig általában időszaki kiadványokból lehet megszerezni.

A könyvtárhasználati órákon megismerkedhetnének a kiadványtípusokkal, a könyvtár és az internet nyújtotta lehetőségekkel, különböző adatbázisokkal, elektronikus folyóiratokkal, könyvtári szolgáltatásokkal, az irodalomkutatás módszerével. Felvilágosítást kapnának a felsőoktatásban elkészítendő dolgozatok (házi dolgozat, szakdolgozat, doktori disszertáció) formai követelményeiről (irodalomjegyzék, hivatkozásjegyzék), azok elkészítésének módjáról. Ezek által az órák által színesebb, mozgalmasabb kép alakulna ki az olvasókban a könyvtárakról, és az élet minden területén hasznosítható tudásra tehetne szert.

A legfontosabb feladat, hogy a könyvtárhasználat oktatásba való beolvasztását, amit már a NAT-ban megalapoztak, hangsúlyosabb feladattá kellene kovácsolni. Hiszen így tudunk lehetőséget teremteni a diákoknak, könyvtárhasználóknak, hogy megismerkedhessenek egy színes, változatos világgal, mely rengeteg hasznos, aktuális információt és lehetőséget rejt magában. Mindez a könyvtár és a könyvtárosok feladata, melyet fel kell vállalni, hogy az olvasók ne csak a jéghegy csúcsát, hanem a lehetőségek tárházát lássák a könyvtárban.

Felhasznált irodalom

1. KSZ/2 Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 2000., 11. p.
2. MSZ 3423/1 Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Általános előírások. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 1983
3. MSZ 3424/3 Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Időszaki kiadványok. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 1986
4. Horváth Tibor, Papp István: Könyvtárosok kézikönyve 1-5.köt. Budapest : Osiris Kiadó, 1999-2003